

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 7 Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BİR ÜTOPYA ROMANI: RÜYADA TERAKKİ VE EDENİYET-İ İSLÂMİYEYİ RÜYET
AN UTOPIA NOVEL: RUYADA TERAKKI VE MEDENİYET-I İSLÂMİYEYİ RUYET

Sevgül TÜRK MENOĞLU*

Öz

Köken itibarıyla batı orijinli olan ütopyalar antikçağdan günümüze kadar birçok örnekleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ütopyalar, her türlü olumsuzluktan uzaklaştırılmak gayesi ile çevreden soyutlanmış mekânlar olarak dikkat çekerler. Dış tehlikelere karşı tedbir almak amacı taşıyan bu yaklaşımdan dolayı ütopyalarda etrafları denizlerle çevrili ada kavramı ile sıkça karşılaşılır.

Tür olarak batı kaynaklı olmakla birlikte doğu toplumlarında da ütopya kavramına yakınlık duyulur. Molla Davudzâde Mustafa Nazım Erzurumi tarafından kaleme alınan Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyat adlı roman da ütopya bağlamında değerlendirilebilecek bir eserdir. Roman, Balkan savaşlarının patlak verdiği ve Osmanlı Devleti'nin en zor dönemlerini yaşadığı 1913 yılında yazılmıştır. Bir Osmanlı aydınının ülkenin içinde bulunduğu karanlık günlerden duyduğu üzüntü de romana yansır.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Roman, Molla Davudzade Mustafa Nazım, İstanbul.

Abstract

Utopia, which originated in the western in origin from ancient times to the present day with many examples has survived. Utopias removed from many negativity as spaces are abstracted from the environment with the aim to attract attention. Which aim to take measures against external threats due to this approach utopias surrounded by sea around the island are frequently encountered with the concept.

Although western origin as a species, in eastern societies are heard in close proximity to the concept of utopia. Molla Davudzâ Mustafa Nazım Erzurumi penned (by him) in a dream-i-Islamic Civilization in Progress and seeing the novel is a work that can be evaluated in the context of utopia. Novel, the outbreak of the Balkan Wars and lived most difficult periods of the Ottoman Empire was written in 1913. An Ottoman intellectuals in the country from the dark days of his sadness is reflected in the novel.

Keywords: Utopia, Novel, Molla Davudzade Mustafa Nazım, İstanbul.

*Yard. Doç. Dr., YYÜ, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü.

Giriş

İnsanoğlu, hayatın başlangıcından bu yana hep en iyiyi, en ideal olanı arayışın peşinde olmuş ve mükemmele ulaşma çabası göstermiştir. Bu durum, insanın yaratılışının özünde yer alan mükemmeli arama, iyi ve güzel olana ulaşma isteğinin öne çıkmasıdır. İnsanın doğasında yer alan mutluluk, huzur, güven duygusu gibi unsurlar insanı bir arayışa ve yaşanılan dünyanın ötesinde, ondan çok daha iyi bir yaşam alanı özlemine sürüklemiştir. “Ütopya, içinde bulunulan dünyadan, yönetim modelinden, yaşama şartlarından kaçmak, kurtulmak isteyen insanlar için” kaçış beldeleridir.(Küçükcoşkun,2006:1) Ütopya, idealize edilmiş bir toplum düzenini esas alır. “Düşünce ve edebiyat tarihi incelemelerinde batıya ait bir kavram olarak ele alınan” (İslam, 2007:293) bu türün ilk örneği Platon’un Devlet adlı eseridir. Ütopya adı ise Sir Thomas More’un Ütopya adlı eserinden gelir. (Bezel,1984:8) More, “ütopya” terimini Yunanca yer anlamına gelen sözcüğün önüne iyi anlamına gelen “eu” ve yok anlamına gelen “ou” takılarını birlikte çağrıştıran bir hece getirmiş, böylece aynı anda “iyi yer” ve “yok yer”, yani olmayan yer anlamını taşıyan bir tür cinas yapmıştır. (Bezel,1984:8) More’un eserinin adı olan ütopya ismi daha sonra bu türün genel adı olarak benimsenmiş ve More’un isim babalığıyla kanıksanıp tanınmıştır. More’un kullandığı bu kelimenin “olmayan yer” anlamı taşıması onun ütopyasının içeriğiyle de aynı düzlemindedir. More, ütopyasında kullandığı isimlerle de “olmayan yer” tabirini destekler. More’un eserinde, ütopyanın başkenti Amaurote, “hayal kent”; başkentten geçen ırmak Anydra “susuz”; kent başkanı Ademus “halksız”dır. Bu ifadeler “ütopya adasının gerçek dışı özelliğini vurgular.” (Bezel, 1984:51) Krishan Kumar da More’un tanımına koşut bir biçimde “Ütopya hem hiçbir yerdir (outopia) hem de iyi bir yerdir (eutopia)” (Kumar 2005:9)ifadelerini kullanır. Ütopya Sözlüğünde de More’un “Yunancanın yoksunlayıcı “u” öneki ile yer anlamına gelen “topos” sözcüğünden kalkarak yeni bir sözcük, Ütopya sözcüğünü oluştur[duğu]” (Sarcey vd. 2003:256) ve ütopyanın, “yer-olmayan, hiçbir yerdeki”(Sarcey vd. 2003:256) anlamlarına gelen bir sözcük türettiği belirtilir.

Bütün bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere ütopya, var olduğu ümit edilen kutsanmış ve en önemlisi yaşanılan dünyaya alternatif bir yer olarak değerlendirilir. Ütopyanın temelinde “bazı şeylerin değiştirileceği, diğer şeylerinse kontrol altında, değişmeden kalacağı varsayılır.” (Akaş,2012:24) Ütopya, ideal olanı arar. “Düşte ve düşüncede kurulmuş eşitlikçi, doğru, mutlu ve güzel bir toplum düzeni[nin]” (Bezel, 1984:7) peşindedir. Platon’un,

Devlet adlı eserinde Sokrates ile Glaucon arasında geçen bir konuşmada Sokrates: “Öyle görünüyor ki bizim düşünmekte olduğumuz sadece bir kentin doğuşu değil, bayındır bir kentin doğuşu” (Platon,2013:74) ifadeleriyle hayal edilen eşitlikçi, mutlu ve doğru bir toplum düzeninin zeminini hazırlayacak ideal şehre vurgu yapar. İdeal şehre ulaşma gayesi doğu ütopyalarında da yer alır. Bunların en önemlilerinden olan El Medinetü’lFâzıla eserinde Farabi, “en üstün hayra ve en ileri kemâle ilk olarak ancak şehir ile ulaşılabil[eceğini]” (Farabi,2012:133) dile getirdikten sonra bu şehrin “fâzıl” oluşunun bağlı olduğu birtakım şartları sıralayarak şehri idealize eder.

Akşit Göktürk ütopyaı ada kavramı ile ilişkilendirir. Göktürk’e göre Ütopya yazarı önerdiği örnek yaşama düzenini, tepkiyle karşıladığı gerçek düzenden elinden geldiğince uzak ve soyut düşünmek, örnek toplumunu okurun kafasına kalıcı çizgilerle yerleştirmek ister. (Göktürk,2012:17) Ada kavramının ütopyada sıkça kullanılmasının sebebi budur. İdealize bir yapı savunulduğu için “[d]ışarıya kapalı bir ada, Platon’dan beri toplumsal ütopya için en uygun yer olarak görülmüş, ütopya yazarları çoğunlukla birer aday anlatmışlardır.”(Göktürk,2012:17). Adanın kullanılmasının bir başka sebebi ütopyalarda görülen “kusursuzlaşma projesi[nin]” muhalefete tosla[masından]” (Atwood,2012:47) duyulan endişedir. Tasavvur edilen ada da, tıpkı idealize edilen şehirler gibi, her yönüyle kusursuz olmalıdır. Yaşam koşulları zorlu olmamalıdır. Buna örnek olabilecek adalardan biri İbnTufeyl’inHayyİbnYakzân adlı eserinde geçen adadır. Issız bir adaya düşen ve hayatının ihtiyarlık kısmına kadar o adada yalnız yaşayan (yaşlılığında ona Absal adındaki arkadaşı da eşlik eder), akli ve iradesiyle Allah’a ulaşan HayyİbnYakzan’ın hikâyesini anlatan bu tasavvufi eserin başında Hayy’ın yaşadığı ada ütöpik anlayışa uygun olarak, “hava şartları itibariyle dünyanın en ılımlı ve güneş ışıklarını almaya en uygun noktasıdır.” (İbnTufeyl, 2012:21) cümlesiyle tanıılır. Böylece adanın, insanın huzurlu ve rahat yaşayabileceği bir iklime sahip olduğu vurgulanır.

Ütopya, belirlenen kuralların değişmediği kapalı alanlar olarak da dikkat çekerler. Nail Bezel, ütopyaların amacının insan sorunlarını bir kez ve tümüyle olumlu bir çözüme kavuşturarak, toplumun son durumunu öngörmek olduğunu belirtir. Bu düzen kurulduktan sonra da bir daha değişikliğe gerek duyulmaz. Çünkü “kurulan düzen en iyisi olduğuna göre, meydana gelen bir değişiklik iyiye doğru değil, ancak olumsuzla doğru” (Bezel, 1984:9) bir gidişe sebep olur. Bu özelliklerinden hareketle ütopyaların belli kurullarla insanları tekdüze bir anlayış içinde sevk ve idare ettiğini söylemek yanlış olmaz. Bezel’inütopyada doğan bireylerin “işlevlerini gerçekleştiri[p], ütopyanın

sınırlı algı dünyasında yaşa[yıp], iz bırakmadan öl[dükleri]" (Bezel, 1984:9) şeklinde açıklaması da bununla bağlantılı olarak yorumlanmalıdır. E. M. Cioran Tarih ve Ütopya adlı, ütopyaaya ironik bir yaklaşımla eleştiri getirdiği eserinde bu konuya da değinir ve ütopyaada "şahsiyetler[rin] robot gibi" (Cioran, 2013:86) olduğunu söyler. Cioran ütopyaların sahici olmayan birtakım belli belirsiz varlıklar oluşturduğunu vurgulayarak "[k]ansız, mükemmel ve bomboş, gūnahtan ve zaaftan mahrum" (Cioran,2013:86) yapının "gerçeklik noksanlığı çek[mesinin]" (Cioran, 2013:86) onu inandırıcılıktan uzaklaştırdığını ileri sürer.

Ütopyalar, belli bir düzeni sistematik bir şekilde sağlama amacıyla ele alınan türler olarak, yaşama ait sosyal, ekonomik, dini birçok yönü düşünülerek tasarlanmış yapılar şeklinde ortaya çıkarlar. Ütopyalar, gerçek hayatın bozuk bir düzlemde ilerlediği, haksızlığın, eşitsizliğin, sömürünün olduğu dönemlere bir karşı çıkış olarak da varlık gösterir. Bir bakıma kaçışın mümkün olduğu nefes alma alanlarıdır. KeithBooker, bu durumu Amerika ile ilgili bir örnekle somutlaştırır. Booker, bir zamanlar Florida'nın durgun bir kasabası olan Orlando banliyölerinde kurulan ve daha sonra bütün dünyaca tanınan Disneyworld'ün "büyü ve makinelerin baş döndürücü bir birleşimi" (Booker, 2012:35) olarak tanındığını vurgular. Booker,Disneyworld'ün bu özelliğiyle fantezi ve teknolojiden esinlenen ütopyaacı projenin doğasını yansıttığını dile getirir. Yazar, bu parkın belli bir cazibeye sahip olduğunu ve bu cazibenin bir kısmının "salt kaçış" olduğunu vurgular. (Booker,2012:35).

Evrensel mutluluk, eşitlik, barış içinde yaşamak arzusu, sömürü düzeni ile her çağda muhatap olmak durumunda kalan insanlık için sürekli bir ideal olmuştur. Bu da bir Altın Çağ özlemi ile gün yüzüne çıkmıştır. İnsanın evrensel mutluluk içinde yaşadığı bir düzeni özlemle dile getiren en eski örneklerden biri, Hesiodos'un (İÖ 8.yy) Altın Çağ'ı anlatan *İşler ve Günler* yapıtıdır. Hesiedos bu masalsı anlatısında soyu altından yapılan bir nesilden söz eder. Bu nesli şu şekilde anlatır:

"Ölümlü insanların soyunu altından yaptılar ilk önce, Olympos'ta konakları olan tanrılar. Bunlar Kronos çağındaydılar, o zaman o gökte Hakandı; Tanrılar gibi yaşıyorlardı, kaygısız yürekleri, Uzak meşakkatlerden, acılarda; ne de kötü yaşlılık Buluyordu onları, yıpranmadan hiç kolları bacakları Neşeleniyorlardı şölenlerde, bütün kötülüklerden ayrı Uyuyorlardı uyku bastırmış gibi; bütün iyi şeyler Onlarında, meyve veriyordu bereketli toprak Kendi kendine, çeşitli ve bol; seve seve, Bakıyorlardı rahatça işlerine her türlü bolluk içinde; Çoktu koyunları, bahtlı tanrılar seviyorlardı onları." (Usta, 2005:118)

Burada anlatılan bu altın çağın bir benzeri de "bir ada ülkesi olan Atlantis"te görülür. (Göktürk,2012: 19).Atlantis de diğer ütopyalar gibi huzurun, bolluğun ve refahın yaşandığı bir ada olarak dikkat çeker. Hikâyeye göre bu ada "etrafi iki kez karayla üç kez de suyla çevrilmiş olarak, adanın her tarafına eşit uzaklıkta, insanların ulaşamayacağı bir konuma sahip" (Usta,2005:54) olarak anlatılır. Bu tasvir adanın dış müdahalelere uğrayıp bozulmaması için gösterilen çabayı ortaya koyar. Adada zenginlik ve bolluk dikkat çeker. Örneğin "dünyanın herhangi bir bölgesinde yetişen mis kokululara, köklere, otlara odun çeşitlerine, çiçeklere ve meyve sularına sahip[tir.]"(Usta, 2005:55). Ada, bunun gibi birçok güzellik ve zenginlikle anlatılır. Altın çağa duyulan özlem varlığını her çağda muhafaza etmiştir. Latin şairi Ovidius da Altın Çağ'ı Değişimler adlı eserinde anlatmıştır. (More, 2013:9) Onun eserinde de Hesiodos'un düşüncelerine paralel bir biçimde korkunun, cezanın ve üzüntünün olmadığı bir dönemin tasavvuru vardır:

"Bulunmuyordu korkudan, cezadan bir iz, okunmuyordu tunç üzerine kazılmış korkutan sözler de. (...) Yokmuş kılıçlar, tulgalar dayanmaksızın ordulara, güvenlik içinde gönlünce yaşıyordu uluslar." (More, 2013:10)

Bir başka ütopya adası da Jambulos'un Güneş Adaları yapıtıdır. Bu eserde bolluk ve bereket vurgusu dikkat çeker. "Doğa, her türden yiyeceği kendiliğinden sunduğu için, istisnasız bütün ada halkı bolluk içinde yaşar" (Usta,2005:30). Burada da idealize edilmiş, belli kuralları olan ve insanların mutlu yaşadığı bir ada vurgusu öne çıkar.

İlkçağ ütopyalarındaki zenginlik, mutluluk, huzur gibi unsurlar, "gerçek dünya ile karşıtlığı yönünden bir öte dünya öğretisiyle kolayca bağdaştırılabileceği için, ortaçağda Hıristiyanlığın cennet ülküsü ile birleşir." (Göktürk,2012:21). Bu bağlamda birçok düşsel ada ortaya çıkar. Bu adalar "Antilia, Yedi Kentler Adası, St. Brendan'ın Adası, Yeni Bulunmuş Adalar, Daha Bulunmamış Ada" (Göktürk,2012:22) gibi isimler alırlar. Bu adalarda da bolluk ve bereket vurgusu dikkat çeker. Bu adalar Hıristiyan öğretilerinde bir kurtuluş ve yenilenme amacına da hizmet eder. Kaybedilen cennetin yeniden kazanılması gayesi de dikkat çeker. Hıristiyanlık öğretilerinde önemli yer tutan binyıl inancı, birtakımütopik izlekler barındırır. Bu inanca göre dünyanın sonu yakındır. Bir kurtarıcı olan Mesih, yeni bir çağ başlatacak, şiddetli çatışmalar ve yaşanan birtakım kaoslardan sonra iyiler mağlup olacak, bolluk, bereket ve huzurun geleceği bin yıllık bir süre başlayacaktır. (Kumar, 2005:8).

İnsanın idealize edilen daha güzel bir yaşantıya, bakir ve kötülüklerden arınmış bir mekâna duyduğu özlem, ütopyalar ile gün yüzüne çıkar. İnsanın var

olduğu günden beri bu istek hep diri kalmış ve ütopya kavramı ile ruh bulmuştur.

1.Ütopik İzlekler Barındıran Bir Eser: Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyat

Molla Davudzade Mustafa Nazım Erzurumi tarafından yazılan Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyat[†] adlı eser, 1912-1913 yılları arasında yaşanan Balkan savaşlarının hezimetle sonuçlandığı günlerde kaleme alınmıştır. Roman, bir rüya ile başlar. Rüya motifi, Türk edebiyatının ütopya özelliği taşıyan eserlerinde sıkça yer alır. “Türk edebiyatında gelecek tasavvuru rüyalarla birlikte gündeme gelir.”(Canbaz Yumuşak,2012:55) Romanın kahramanı Nazım, Balkan Savaşları'nın başlamasıyla derin bir üzüntüye boğulur. Bu üzüntüyü çok yoğun bir şekilde yaşadığı bir günde, ağlamaktan bitap düşerek uykuya dalar. Rüyasında 400 yıl sonrasına gitmiştir. Burada, dedesi Molla Davudzâde ile karşılaşır. Dedesi aracılığıyla dönemin İstanbul'unu gezer. Gördükleri karşısında şaşkına döner. 24.yüzyılda İstanbul, on milyona ulaşan nüfusu ve gelişmişliği ile Nazım'ı büyüler. Nazım İstanbul'u gezdikçe şaşkınlığı ve hayreti de artar. Roman Nazım'ın dönemin İstanbul'unda yaptığı gezinti ve gördüklerini okuyucuya aktarmasından oluşur.

Eser, bir özeleştiri ile başlar. Diğer bir ifadeyle, “bir ütopya kurmaya başlamadan önce mevcut dünyanın eleştirisi yapılır.” (Gülsoy,2012:57). 24. yüzyılda İstanbul'da karşılaştığı dedesi, Nazım'a kendilerinden sonraki kuşakların İstanbul'da nasıl yaşadıklarını sorar. Nazım da dedesine onların hataları yüzünden İstanbul'un durumunun iyi olmadığını, Balkanlar'da yaşanan üzücü durumu anlatır. Bunun sorumlusu olarak da dedesini ve atalarını gösterir: “Efendim, siz kuvvetinize güvenerek Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da birçok memleketler, geniş araziler ele geçirmişsiniz. Gerçi aldığınız, istila ettiğiniz bu yerleri zamanınızda adalet ve hakkaniyet dairesinde iyi yönetmeye ve korumaya çalışmışsınız. Eğitim ve sanatlarda her türlü ilim ve fenleri elde ederek zamanınızda pazı kuvvetinizle, adalet ve cömertliğinizle dünyayı kendinize itaat ettirmişsiniz. Fakat asla düşünmemişsiniz ki fetih ve istila etmiş olduğunuz bu yerlerin ahali hep farklı unsurlardan oluşmaktadır. Bunlar kendi bölgelerinde çoğunluk olarak var kaldıkça bir fırsat bulur bulmaz milli menfaatlerini gözeterek bağımsızlık isteyeceklerdir. Bu farklı unsurlar günün birinde Haç için birleşerek önemli bir güç oluşturarak, Avrupa Hristiyan kavimlerinin de yardımlarıyla vaktiyle o kadar kan dökerek ele geçirmiş olduğunuz o Osmanlı memleketlerini yine kan dökerek Osmanlıların

elinden alacaklardır.” (s.23). Bu cümleler, bir Osmanlı aydınının devlet yönetimine getirdiği eleştiridir. Romanın kahramanı ve aynı zamanda yazarı olan Nazım, Balkan Savaşlarının ızdırabını: “Bu defa Rumeli'de yaşanan feci savaşlar bütün biz Osmanlıların, biz Müslümanların kalbimizi, vicdanımızı kanattı.”(s.15) cümleleriyle dile getirir. Bu serzenişlerden sonra Nazım, yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul'unda bir gezintiye çıkar. İstanbul, kalabalık nüfusu, bilim ve teknolojideki büyük gelişmeleriyle hayli ilerlemiş bir şehir olarak Nazım'ı karşılar. İstanbul'a dair en dikkat çekici noktalardan biri de şehirde kurulan toplum düzeninin hiçbir aksaklığa izin verilmeden sürdürülmesidir. Bu durum romanın ütopyik bir izlek taşımasıyla bağlantılıdır. Yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul'unda sosyal hayat belli bir olgunluk seviyesine erişmiştir. Siyaset, aile, kadın erkek eşitliği, eğitim, teknolojik gelişmeler dört yüzyıl sonrasını hayal eden bir Osmanlı aydınının gözünden dikkat çekici bir şekilde ele alınmıştır.

2. Romandaki Ütopik İzlekler

2.1.İdeal Şehir/ İdeal Hayat

Eserin bir rüya ile açılması, ütopya vurgusu açısından önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi sözlük anlamı itibariyle “olmayan yer” anlamına gelen ütopyaya bu eserde rüya aracılığıyla gidilmesi ütopyanın ruhuna da uygundur. Yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul'unun nüfusu “on milyondan fazladır”(s.39). Nazım, gelecekteki İstanbul'a ayak bastığında ilk karşılaştığı yer, kapısından içeri girer girmez “hayretimden tüylerim ürperdi” (s.30) cümleleriyle şaşkınlığını dile getirdiği bir bahçedir. Bahçenin kime ait olduğunu dedesine sorduğunda, “milletindir”(s.30) cevabını alır. Bu cevap, özellikle antikçağ ütopyalarındaki ortak mülkiyet anlayışına uyar. Platon da ütopyada mülkiyetin ortak olması gerektiğini “şayet bütün ülkenin mümkün olan her yerinde şu eski “dostun malı gerçekte ortaktır” özdeyişi uygulanıyorsa, orada ilk devlet, ilk anayasa ve en iyi kanunlar yürürlükte demektir.” (Platon,2005:79) ifadeleriyle dile getirir. Nazım'ın gördüğü bahçenin zemininde cam gibi parlak bir madde vardır ve bu madde bahçenin etkileyici güzellikteki manzarasını, suni dağlardan inen ve fiskiyelerden yükselen suları zemine yansıtır. (s.31). Güzelliğiyle insanı etkileyen bu bahçe ütopyalardaki cennet bahçesi tasavvuruna da uygundur. Bu bahçede vazifeli olarak yalnızca bir müdür ve bir memur vardır. Geri kalan işleri maymunlar, kuşlar, böcekler ve diğer hayvanlar yaparlar.(s.32). Ütopyaların mükemmeliyetçi yapısına uygun olarak her mahlûk bir vazifeyi yerine getirir.

Nazım, İstanbul'un merkezine yaklaştıkça gördüğü manzaralar daha da şaşırtıcıdır. Çok katlı yüksek

[†] (2012)Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslamiyeyi Rüyat, 1.Baskı, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.(Makalemizde verilen sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir.)

binalar onu hayrete düşürür. Bu manzarayı şöyle tarif eder: "Rıhtıma nazır sekiz, on katlı binaların her üçer katında gayet geniş balkonlar yapılmış, bu binaların arka tarafındaki dağlar güzelce düzleştirilerek üzerlerine yer yer köşkler inşa olunmuş, sık ve güzel ormanlar vücuda getirilmişti. Manzaranın güzelliğine, bu düzenin nasıl oluşturulduğuna şaşmamak elde değildi." (s.33).

İstanbul, ulaşımında da ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Deniz üzerine kurulu dubalarla, denizin üzerinden trenle Adalar'a ulaşmak mümkündür. Harem iskelesinden Kumkapı'ya uzatılan dev bir köprü de Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlamış, bu ihtişamlı köprü de üç katlı olarak inşa edilmiştir. (s.34).

Romanda, ideal bir şehrin ekonomisine ait bir ayrıntı da dikkat çeker: Şehirde, üzerinde para taşıma gereği ortadan kalkmıştır. Onun yerine "Millet Bankası'ndan alınan itibar defteri vardır. Kişi kendisi için gerekli paranın miktarını itibar defterinin bir yaprağına yazar. Para yerine bu defterin yaprağı lüzum eden yerlere verilir. Bir araba şirketi de bir hafta içinde biriken paraları ve itibar kâğıtlarını toplar, bankalarla hesap görür" (s.34). Bu ifadeler, doğrudan olmasa da günümüzün kredi kartlarını çağrıştıran bir tarif yapması bakımından dikkat çekicidir.

Şehirde, zararlı alışkanlıklara sahip insan yoktur. Zararlı alışkanlıkları engellemek için birtakım yaptırımlar vardır. Nazım'ın dedesi bu durumu Nazım'a:

"-Oğlum, bu koca şehirde ne bir kahvehane, ne bir çayhane, ne de tek bir nargile ve biraz tütün bulmak mümkün değildir. Çünkü çay, kahve, nargile, tütün içen hiç kimse yoktur. Onlar sefahat zamanlarının ahmakça, aptalca eğlenceleriymiş. Şimdi öyle şeylere kimse rağbet etmez" (s.61) cümleleriyle dile getirilir. Burada da klasik ütopya algısına ait bir özellik vurgulanmıştır. Thomas More'un ütopyasında da "meyhane, kerhane yoktur, batakane, sefahat yerleri yoktur, fesat çevrilecek yerler yoktur(...) Herkes mesleğini yapmak zorundadır." (More, 2013: 175)

Nazım'ın yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul'unda gördüğü bu mükemmeliyet anlayışıyla oluşan şehirleşme, yüksek binalar ve köprüler ütöpik bir şehir yapısına uygundur.

2.2.Yönetim

Eserde İstanbul, adaletle yönetilen, hiç kimsenin hakkının çiğnenmediği bir şehir olarak tanıtılır. Özellikle şehrin yönetimi ve Millet Meclisi'nin yapısı uzun uzun anlatılır. Millet Meclisi, ilgi çekici özellikleri ve uygulamalarıyla dikkat çeker. Disiplinli ve çalışkan vekilleriyle Millet Meclisi'nde adaletle büyük önem verilir. Bunun için meclisin bir uygulaması vardır.

Yemin törenine benzer bu uygulamaya göre, dünyada ne kadar İslam beldesi varsa hepsinden birer miktar iyi su getirilip İstanbul'un da en iyi suları karıştırılarak bir şerbet yapılır. Her milletvekili seçildiği zaman, seçim bölgesi halkı o bölgede çıkan buğday unlarından, tuzlardan, sulardan birer miktar getirip vekillerine teslim ederler. Vekiller de bunları alıp İstanbul'a gelerek Millet Meclisi'nin ambarına bırakırlar. Her Perşembe günü milletvekillerine öğle vakti bir ziyafet verilir. O ziyafette yenilen ekmekler bu unlardan, sulardan, tuzlardan yapılır. Bu ziyafette vekillere tuz, ekmek, su hakkı için işlerini adalet ve hakkaniyet dairesinde yapmaları mesajı verilir.(s.69). Milletvekilleri mecliste sürekli bir koşuşturmaca içindedirler. Özellikle bu koşuşturma sahnesi romanın birkaç sayfasında uzun uzun tasvir edilerek vekillerin halk için gece gündüz çalıştığı vurgulanır.(s.71-76)

Şehirde önemli uygulamalardan biri de vatandaşlara numara verilmesidir. Nazım'ın dedesi: "Bu âlemde yaşayan herkesin kendine özel bir numarası vardır. (...) On milyon nüfusu olan İstanbul'da bu numara yalnız o kişiye özeldir." (s.88) cümleleriyle bu durumu anlatır. Dönemin İstanbul'unda böyle bir uygulamanın olması romanın yazıldığı 1913 yılı için oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca sözü edilen uygulamanın günümüzde yürürlükte olan kimlik numarası uygulamasına çok benzemesi durumu daha da ilginç kılmaktadır.

Dikkat çekici noktalardan biri de İstanbul'da bir Uluslararası İnsan Haklarını Savunma Cemiyeti'nin bulunmasıdır. Bu cemiyet, "çeşitli kavimlerin ileri gelenlerinden" (s.105) oluşur. Milletler, kavimler, şirketler, kurumlar ve fertler arasında çıkan sorunları çözmek amacıyla kurulmuştur. Böylece yalnızca ulusal değil, uluslararası boyuttaki adli işlerde de adaletin teminini sağlama hususunda önemli adımların atılmış olduğu görülür.

2.3.Toplum Düzeni (Aile, Çocuk Terbiyesi, Kadın Hakları)

Yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul'u, birtakım kurullarla düzene girmiş, zararlı her türlü unsurdan arındırılmış bir topluma sahiptir. Romanda Nazım'ın üzerinde çok durduğu ve okuyucuya aktardığı bu toplum düzeni içinde özellikle kadın ve çocuklara tanınan hak ve ayrıcalıklar, devrin İstanbul'unda aileye büyük önem verildiğini gösterir. Çocuklar için eğitim kurumları ve bakımevleri yapılmıştır. Günümüz kreşlerini çağrıştıran "Doğum ve Terbiye Evi"(s.78) adı verilen kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar, "İstanbul'da birkaç tanedir. Bu kuruluşlar hep kadınlara aittir. Burasının müdür, hademesi, doktoru hep kadınlardandır. Buraya erkeklerin girmesi kesinlikle yasaktır."(s.78) Hamile kadınlar,

doğumlarına bir ay ya da on gün kala bu kurumlara gelir ve burada çocuklarını dünyaya getirirler. İsterlerse çocuklarını oraya eğitilmek üzere bırakabilirler. Bu doğumevlerinin önemli özelliklerinden biri de “Millet malı” (s.78) olmalarıdır. Bu evlerde zengin fakir ayırt etmeksizin herkese eşit muamelede bulunulur. Bu, Thomas More’un Ütopyasını akla getiren bir uygulamadır. More ütopyasındaki sosyal yaşantıyı anlatırken herkesin birlikte yemek yediği bir büyük yemek salonundan söz eder. Burada bebeklere ve hamile kadınlara öncelik verildiğini söyleyerek onlara ayrılan özel odada, “her zaman ateş yanar ve temiz su bulunur, ayrıca bebeklerin yatacakları beşikler vardır.” (More,2013: 172) ifadelerini kullanır. Romanda adı geçen bu bakımevinin More’un ütopyasında anlatılan sütanne ve bebeklere tahsis edilmiş yemek odasıyla benzerliği vardır.

İstanbul’daki doğumevlerinin dikkat çekici noktalarından biri de çocuk bir aylık olduğunda eğitime başlanmasıdır. Verilen terbiyeyle çocuk bir yaşına geldiğinde artık yemek saatinin geldiğini bilecek bir disipline ulaşır. Altı aylık çocuklar, tuvaletlerini haber verirler. Bu çocuklara lüzumsuz aklamamaları gerektiği öğretilir ve çocuklar daha altı aylıkken bu bilgileri kavrarlar. Daha altı aylıkken yemeklerini kendileri yerler, bazıları kaşık kullanmayı bile altı aylıkken öğrenir. (s.80). Çocuk beş yaşına geldiğinde, hangi ilme veya alana ilgisi varsa oraya yönlendirilir. O konuda eğitim alır. Sekiz on yaşına geldiğinde ise ilgilendiği konu hakkında yetkin bir hale gelir. (s.81). Bu da şehirde, kalkınmak için sıkı bir eğitim politikası uygulandığını gösterir. Böylece ideal şehir için ideal bir nesil yetiştirme amacı güdülür.

Yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul’unda kadın hakları da oldukça önem kazanmıştır. “Adalet kanunlarında kadınların eşit haklara kavuşmaları kabul edilmiştir.” (s.41). Bu, romanda çarpıcı bir örnekle açıklanır. Nazım, nüfusu on milyonu bulan İstanbul’un en yoğun meydanlarından birinde yürürken köprü, işyerlerinin öğle paydosu için çalan sirenleriyle bir anda boşalır. Erkekler, iki buçuk saatlik bir dinlenmeye çekilirler ve meydan kadınlara kalır. “Kadınların erkeklerle bir arada dolaşmaları, ticaret ve sanatla uğraşmaları genel ahlakı bozduğundan” (s.41) erkekler meydanı terk ederek evlerine, lokantalara, kiraathanelere, otellere çekilmeye mecburdurlar. “Tam iki buçuk saat süren bir süre zarfında İstanbul adeta bir kadın dünyası haline alır; memurlar, tüccarlar, sanatkarlar, satıcılar, alıcılar, bankerler, sarraflar” (s.41) kadınlardan oluşur. “Kadınların da erkekler gibi ayrıca cemiyetleri, kendilerine özel usulleri, kuralları, düzenleri”(s.41) vardır. Ayrıca kadınlar arasında âlimler, yazarlar, girişimciler ve mucitler de dikkat çeker. Kadınlara ait, sosyal anlamda kendilerini geliştirebildikleri alanlar da

mevcuttur. Bunun için onlara bazı binalar ayrılmıştır. Bu binalarda, erkekler için edep ve terbiye dairesinde ne gibi eğlence yerleri, okuma salonları varsa, kadınlar için de yine o tarzda kendilerine mahsus eğlence yerleri vardır.(s.63)

Romanda, kadın ve çocuklara özel kurumların ve kamu alanlarının açılması, haklar konusunda kadınlara sağlanan imkânlar dikkat çekicidir. İdeal toplum düzeninde yazar, kadın ve çocukları adeta merkeze alır. Toplumun şekillenmesinde onlara sağlanan imkânların büyük payı olduğunu vurgular.

2.4.Teknoloji

Romanda, tasavvur edilen bazı teknolojik yeniliklerin günümüzde kullanılıyor olması ilginç bir rastlantıdır. Nazım Erzurumi bu anlamda ileri görüşlü bir Osmanlı aydını oluşunu da ortaya koyar. Örneğin romanda yer verilen bir iletişim metodu, yüzyıl öncesinden günümüzün sosyal paylaşım sitelerine bir gönderme gibidir. Başka bir ifadeyle “facebook 1913’te bir Osmanlı yazarı tarafından hayal edilmişti[r]”(Gülsoy 2012:56). Bu iletişim şekli romanda şöyle anlatılır: “Mesela bir yerde ilk defa görüşen iki adam arasında bir tanışıklık hakkı oluşur. Birbirlerinden memnun olurlarsa daima görüşmek isterler. O zaman her ikisi birbirinin adresini defterine yazmak arzusunda bulunur. Defterlere bu adres kaydı öyle çocukların “ben seni dağlar kadar severim” demeleri gibi sahte bir sevgi gösterisiyle mümkün değildir. Zira her numaranın bir önemi, icabında bir sorumluluğu olduğundan defterine fazla numara yazmayı kimse kabul etmez. O iki yeni ahbap birbirlerine birer yeni numara verirler. Mesela biri diğerine “Ben seni bir numara ile ahbaplığa kabul ettim” der. Diğer de berikini aynı numara ile kabul ettiği takdirde aynı şekilde defterine yazar. Ondan sonra azar azar ileri götürmeye başlarlar. Dostluk ahbaplık arttıkça numaralar da artar.”(s.65)

Nazım, 1913 yılının İstanbul’unda atölyesinde hayal gücünü de kullanarak tasarladığı cihazların yirmi dördüncü yüzyıl İstanbul’unda 10 büyük fabrikada üretilerek dünyaya ihraç edildiğini de görür. Bu icatlar, giysi gibi giyildikten sonra elle hareket ettirilip yükselen uçma makineleri, su ve hava basıncıyla sürekli işleyen masrafsız motorlar, “beş bin metre yüksekliğindeki hava katmanına yansıtılan parlak ve siyah bir levhanın” (s.94) kapsadığı bölgenin resmini alarak elli bin kilometrekare içerisindeki her şeyi görme aleti ve bugün uzaya gönderilen iletişim uydularını çağrıştıran “duyuru makinesi” (s.94)’dir.

Dönemin İstanbul’unda mobese kameraları andıran bir sistemden de söz edilir:

“Efendim bu makine, üzerine birkaç yüz metre uzunluğunda fotoğraf çekmeye mahsus eczalı ince muşamba kâğıtları sarılmış olduğu halde tam bir saat boyunca devamlı dönen birer silindirden ibarettir. Bu silindirler döndükçe eczalı kâğıtlar köprü üzerindeki o müthiş kalabalığın resmini aldığından bu makine köprü üstünde her an gerçekleşen her türlü olayın en âdil şahidi durumundadır.” (s.169)

Romanda bir başka ilginç buluş da uyku makinesidir. Uyumak için bu makineyi çok rahat ve kullanışlı bulan Nazım bu cihazı da şaşkınlıkla anlatır: “İnsan kendini uyku makinesine teslim etmezden önce battaniyeyi açıp tepeden tırnağa kadar büründükten sonra makinenin ayak koyacak yerine çıkılıyor ve o vakit makine tamamen kalkıyor. İnsan ayaktaiken arkasından bir alete temas ediyor. Makinenin baş tarafı yavaş yavaş aşağıya doğru iniyorsa da yine ayaklarla bir hizaya gelmiyor. İnsanı baştan ayağa biraz meyilli olarak yatırıyor.” (s.53)

Görüldüğü üzere teknolojik icatlar 1913 yılında, hayal gücünü kullanan bir aydının muhayyilesinde bu şekilde yer bulmuştur. Kendi dönemi için dikkat çekici olan bu buluşlar romanı daha da ilginç kılar. Yazar, özellikle teknolojik anlamda ilerlemenin bir memleketin kalkınmasında önemli bir role sahip olduğunu satır aralarında da sürekli vurgular.

Sonuç

Ütopyalar, dünyanın, toplumun ve bozulan düzenin alternatifi birer kaçış mekânı olarak kurgulanırlar. Âdil ve eşit şartlarda yaşamının, özgürlüğün tezahür ettiği bu alanların kelime anlamı itibariyle “olmayan yer” adını taşıması da onları idealize edilmesindeki son noktadır. Yeryüzünde adeta cennet kurma gayesi taşıyan ütopyalar, eşitlik, adalet gibi amaçlarla yola çıkarlar. Kurguladıkları beldelerde mutlu, huzurlu ve ütopyanın ideal yapısını bozmayacak insanlar hayal ederler.

Yukarıda ele alınan Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslâmiyeyi Rüyat adlı eser de ütöpik bağlamda değerlendirilebilecek bir romandır. Romanın Balkan Savaşları'nın en sıkıntılı döneminde yazılmış olması, eserden anlaşıldığı kadarıyla vatanperver ve memleket meseleleriyle ilgili bir aydın olan Mustafa Nazım'ın bir kaçış duygusu içinde olduğunu gösterir. Mustafa Nazım, ülkenin içinde bulunduğu karmaşık ve sıkıntılı atmosferden kaçarak 400 yıl sonrasının ütöpik beldesine sığınır. Romanda idealize ederek okuyucuya sunduğu İstanbul, yaşamak istediği şehirdir. Yazar, romanın başında yaptığı özeleştirilerle Osmanlıyı Balkan savaşlarının yaşandığı ortama sürükleyen sebepleri de irdeler. Osmanlı'nın dağılma döneminin sancıları ve kırılmalarını da bu vesileyle aktarır.

Romanın dikkat çeken özelliklerinden biri de Mustafa Nazım'ın İstanbul üzerinden, Türk toplumunun ilerlemesini batılılaşmaya bağlamasıdır. Yazar bunu, bilim ve fende ilerlemeye verdiği önemle vurgular. Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslâmiyeyi Rüyat, Cumhuriyet öncesi, dağılmakta olan bir imparatorluğun mensubu bir aydının “terakkiye” bakışını vermesi açısından önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- AKAŞ, Cem (2012). “«Beklenmedik Bir Şey Olacak» Beklentisi”, *Notos Dergisi, Dosya: Ütopya ve Distopya*, S.36, s.24.
- ATWOOD, Margaret (2012). “Artık Herkes Mutlu”, *Notos Dergisi, Dosya: Ütopya ve Distopya*, S.36, s.47-51.
- BEZEL, Nail (1984). *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*, İstanbul: Say Yayınları.
- BOOKER, M. Keith (2012). “Ütopya, Distopya, Toplumsal Eleştiri”, *Notos Dergisi, Dosya: Ütopya ve Distopya*, S.36, s.35-46.
- CANBAZ YUMUŞAK, Firdevs (2012). “Ütopya, Karşı-Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği”, *Bilig Dergisi*, S.61, s.47-70.
- CIARON, E.M.(2013). *Tarih ve Ütopya*,(Çev. Haldun Bayrı), İstanbul: Metis Yayınları.
- FÂRÂBÎ (2012). *El Medinetü'lFâzıla*,(Çev. Seyfi Say), İstanbul: Kurtuba Yayınları.
- GÖKTÜRK,Akşit(2012). *Ada* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÜLSOY, Murat (2012). “Edebiyatımızdaki İlk Ütopya Metinlerinden Rüyada Terakki ve İleri İslam Medeniyeti Rüyası”, *Notos Dergisi, Dosya: Ütopya ve Distopya*, S.36, s.56-60.
- İBN TUFEYL-İBN SİNÂ (2012). *Hayy'İbnYakzân*,(Çev.Yusuf Serkan Özburunvd), İstanbul:İnsan Yayınları.
- KUMAR, Krishan(2005).*Ütopyaçılık*, (Çev.AliSomel), İstanbul:İmge Kitabevi.
- KÜÇÜKCOŞKUN, Yasemin (2006). *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜLAHLIOĞLU İSLAM, Ayşenur (2007). “İsmail Gaspıralı'nınDarürrahat Projesinde Ütopik İzlekler”, *Edebiyat ve Dil Yazıları, Mustafa İsen'e Armağan*,(Edit. Ayşenur Külahlıoğlu İslam-Süer Eker), Ankara:2007. s.291-308.
- MOLLA DAVUTZADE Mustafa Nazım Erzurumî (2012). *Rüya Terakki ve Medeniyet-i İslâmiyeyi Rüyat*,(Çev. ve Haz. Engin Kılıç), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- MORE, Thomas (2013). *Utopia*,(Çev. İsmail Yerguz), İstanbul:Say Yayınları.
- PLATON (2013). *Devlet*, (Çev.Sedat Demir), İstanbul:Ataç Yayınları.
- SARCEY,Michele, T.Bouchet, A.Picon (2003). *Ütopyalar Sözlüğü*, (Çev.Turhan Ilgaz), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- USTA, Sadık (2005). *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları*, İstanbul: Kaynak Yayınları.